

de vondelingen

Leesexemplaar

de vondelingen

gevonden kinderen, heel
lang geleden tot vandaag

DIANE DE KEYZER

P E L C K M A N S

© 2020, Diane De Keyzer en Pelckmans uitgevers nv
pelckmansuitgevers.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopierechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Bij de samenstelling van *De vondelingen* hebben wij teksten en illustraties ontleend waarvan wij de bron niet hebben kunnen achterhalen. Mogelijke rechthebbenden kunnen zich tot de uitgever wenden.

Omslagontwerp: Filip Coopman – tinxz.be
Opmaak: www.intertext.be
Auteursfoto: Marc Cauwenbergh

D/2020/7104/45
ISBN 978 94 6131 788 9
NUR 680

pelckmansuitgevers.be

pelckmansuitgevers.be PelckmansUitg [pelckmansuitgevers](https://www.instagram.com/pelckmansuitgevers)

Inhoud

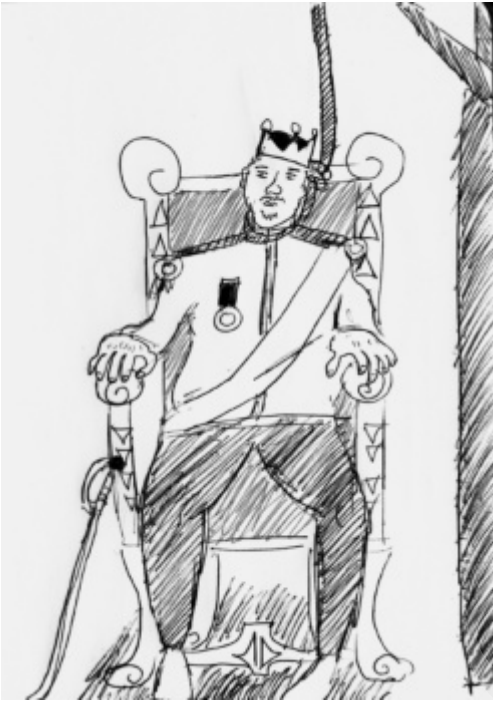
Vooraf	11
1 Van altijd en overal	19
1.1 De klassieke oudheid – Griekenland en Rome	20
<i>De Oude Grieken</i>	21
<i>Spartaanse wetten</i>	21
<i>Het Rome van Romulus</i>	22
<i>Klassieke motieven in vondelingenverhalen</i>	22
1.2 Het christendom	24
1.3 De middeleeuwen	26
<i>Van bevolkingsgroei naar bevolkingsexplosie</i>	
<i>tussen 1000 en 1200</i>	27
<i>Met of zonder zout</i>	28
1.4 De late middeleeuwen	29
2 De bakermat van de vondelingenzorg	31
2.1 De ruote in Italië	31
<i>Dood in het vondelingenhuis</i>	32
2.2 Frankrijk: het Hôpital des Enfants Trouvés [Parijs]	35
<i>Vondelingen op transport</i>	37
<i>Luik-Parijs enkele reis</i>	38
<i>De Brusselse connectie</i>	39
2.3 Vondelingenzorg is armenzorg	42
<i>Er beweegt wat in de armenzorg</i>	43
<i>Van gasthuizen en godshuizen</i>	43
<i>Aan tafel bij de Heilige Geest</i>	45
<i>Franse Revolutie in de armenzorg</i>	46
<i>In het jonge België</i>	49
<i>Op zoek naar de moeder</i>	50
<i>Klikkende vroedvrouwen</i>	52

2.4	Vroege vondelingen in onze steden	59
	<i>Vondelingen in de beruchte Sint-Rochusstraat te Antwerpen</i>	65
	<i>De kinderen van de Bouverij</i>	69
	<i>De arme onnoosele vondelingen van Brussel</i>	70
	<i>In de schaduw van Bruul en Romboutstoren</i>	79
	<i>Waalse hospices</i>	79
	<i>En Limburg?</i>	81
3	Waarom moeders hun borelingen achterlaten...	85
	<i>Los van zeden en buiten de wet</i>	87
	<i>Uyt grooten nood</i>	94
	<i>Wie is de moeder?</i>	103
	<i>Uit schaamte</i>	107
	<i>Niet alleen onwettige kinderen</i>	108
	<i>'Innocent' en gebrekkelijk</i>	109
	<i>De kinderen van de Gentse Bijloke en de Leuvense baarzaal</i>	111
	<i>De kerk gebiedt en verbiedt</i>	114
	<i>Allerhande calamiteiten spelen een rol</i>	115
	<i>De cholera en de pest, pokken, mazelen, tyfus en de rest</i>	122
	<i>Het Luizengevecht in Gent</i>	124
	<i>De boeksteeg in Antwerpen</i>	124
	<i>Victime de mon sexe</i>	126
4	Portret van de vondeling, in vele tinten	129
4.1	Verlaten en gevonden, op straat of in de schuif	129
	<i>In kerkportalen en bij herbergen</i>	131
	<i>Bij onbekenden door onbekenden</i>	134
	<i>Op den openbaren weg – sur la voie publique</i>	135
	<i>Aan de poort van het vondelingenhuis</i>	136
	<i>De Fransen timmeren tours</i>	137
	<i>Waarom een tour?</i>	139
	<i>De tour in onze steden</i>	140
	<i>Hoe werkte de tour?</i>	146
	<i>In het papkotje</i>	148
4.2	Een leven van papier	149
	<i>De papierwinkel</i>	150
	<i>Thomas Deursluijter uit Leuven</i>	153

	<i>Nieuwelings geboren – nouveau né</i>	156
	<i>Peuters en kleuters</i>	158
	<i>Uur en tijd</i>	160
	<i>In diverse verpakkingen</i>	161
	<i>In een kabas</i>	163
4.2	Er is gevonden bij het kind	164
	<i>Een paar geschreven woorden</i>	164
	<i>Verzekerd, gedoopt of niet gedoopt</i>	167
	<i>Briefschrijvers en schuifloopsters</i>	168
	<i>Tekens van papier</i>	169
	<i>Scapulieren</i>	174
	<i>Stoffes, merktekens en linten</i>	175
	<i>Van perlen en paternosters</i>	176
	<i>Lockemamme en clofterspaen</i>	180
	<i>Gebrandmerkt voor het leven</i>	180
4.4	Terug bij de moeder	181
	<i>Wat moet een kind kosten?</i>	182
	<i>Is gereclameerd...</i>	183
	<i>Eén kind, tweemaal vondeling</i>	185
	<i>Het kind is dood</i>	186
4.5	Overleven of overleden	187
	<i>Zonder leven op straat</i>	187
	<i>Dood in de schuif</i>	189
	<i>Wekelijk van constitutie</i>	192
	<i>Het kwaed zeer en zo meer</i>	194
	<i>Van de pokken geschonden</i>	194
	<i>Venusziekte</i>	195
	<i>Heel veel kleine kistjes</i>	197
	<i>Een vondelingenleven is een kort leven</i>	199
	<i>De killers</i>	199
	<i>Tweelingen</i>	201
4.6	Voor- en tegenstanders van de schuif	202
	<i>De wet en de tour</i>	204
	<i>De gelegenheid scheidt de dief?</i>	207
	<i>Argumenten pro en contra</i>	209
	<i>De tegenstanders spreken</i>	211
	<i>Misbruiken allerhande</i>	212
	<i>De ene tour sluit, de andere draait dubbel</i>	215
	<i>De tour is niet meer</i>	222

5	Nomen est omen: hoe kregen de vondelingen hun naam?	231
	<i>Maijcken en Pierken</i>	232
	<i>Van voornaam tot familienaam</i>	232
	<i>Wie gaf de namen?</i>	235
	<i>Nooit meer Coppijn, nooit meer Constipée</i>	236
	<i>Logische namen</i>	239
	<i>De moeder geeft de naam</i>	253
	<i>De fantasie van de ambtenaar</i>	255
6	Uitbested, welbested?	261
6.1	Van de stad naar de buiten	261
	<i>Voedster in bijberoep</i>	261
	<i>Uitbesteden scheelt in de centen</i>	265
	<i>De kostprijs in centiemen en franken</i>	266
	<i>De kostprijs in mensenlevens</i>	266
	<i>Van stad naar dorp: de boer op</i>	268
	<i>Doorschuiven van de kost</i>	269
	<i>In welke dorpen komen de vondelingen terecht?</i>	272
	<i>Stadskinderen in een nieuwe wereld</i>	277
	<i>Gekleed van 't hospice</i>	282
	<i>Gezin zkt vondeling</i>	285
	<i>De vondeling is dood</i>	291
6.2	Opgroeien voor galg en rad	293
	<i>Nieuwe thuis, nieuw leven</i>	293
	<i>Inspecteur op bezoek</i>	300
	<i>Vondeling af</i>	317
	<i>Vondeling brengt eigen kind naar de schuif</i>	324
	<i>Van vondeling tot landloper tot crimineel</i>	325
	<i>De bestedeling, een rampzalig wezen?</i>	330
7	De vondelingen en hun nakomelingen	335
	<i>Vondeling wordt apotheker</i>	335
	<i>Van Afschrift tot Ziebor</i>	336

8	Verhalen over vondelingen: van alle tijden en van overal	367
8.1	Vondelingen in de literatuur	367
	<i>Esmoreit, in het abel spel</i>	372
	<i>Vondelingen in de Engelse literatuur</i>	373
	<i>In de Franse letteren</i>	377
	<i>Elders in Europa</i>	379
	<i>Gevonden in het Nederlands</i>	380
8.2	Het volk vertelt	383
8.3	Stof voor smartlap en opera	389
8.4	Beroemde weldoeners	397
8.5	BV staat voor Beroemde Vondeling	398
9	Vondelingen vandaag	405
9.1	Geen cijfers, wel krantenkoppen	405
	<i>De jaren 1900</i>	406
	<i>Van 1910 tot 1919</i>	407
	<i>De roaring twenties en thirties</i>	408
	<i>Joodse vondelingen in de Tweede Wereldoorlog</i>	411
	<i>De jaren vijftig en zestig</i>	414
	<i>Vondelingen met een kleurtje – de jaren zeventig en tachtig</i>	418
	<i>De vondelingen van de jaren negentig</i>	422
9.2	Gevonden in de eenentwintigste eeuw	426
	<i>Moeders voor Moeders</i>	426
	<i>De kinderen van de Helmstraat, en de anderen</i>	431
	<i>Een vondelingenluik – altijd weer voor of tegen</i>	447
	<i>In Duitsland en Nederland</i>	450
9.3	Het vondelingenluik en andere opties	451
	<i>Twee papa's adopteren twee zonen</i>	451
	<i>Ongewenst zwanger, wat dan?</i>	456
	Slotwoord	477
	Dankwoord	479
	Reiswijzer	483
	Noten	501
	Illustratieverantwoording	512

Voor Dirk,
meester in woord, beeld, klank en licht,
maar bovenal mijn broer.
[1964-2019]

'Tout homme descend à la fois d'un roi et d'un pendu.'

Jean de La Bruyère [Frans schrijver en moralist – zeventiende eeuw]

'Le roi pendu'.

Vooraf

De vondeling van de Koraalberg

Dinsdag 5 maart 2019. Radio 1. Altijd Benieuwd.

'Het is twee uur. Goedemiddag, dit is het nieuws met Marieke Van Cauwenberghe. In de inkomhal van een appartementsgebouw in Antwerpen is een pasgeboren baby gevonden in een papieren zak, dat meldt de politie. Een poetsvrouw ontdekte het kindje rond de middag. Het was gewikkeld in doeken. De baby was in goede gezondheid, maar werd voor alle zekerheid naar het ziekenhuis gebracht. De politie voert nu een buurtonderzoek uit om te achterhalen wie de ouders van het kindje zijn. De baby was nog erg jong, vermoedelijk is hij pas vandaag of gisteren geboren.'

Een vondeling is altijd hét hoofdpunt van de dag in het radio- en tv-nieuws. Of het kind nu gevonden wordt ergens verloren op straat of in de vondelingschuif van Borgerhout, het is steeds weer groot nieuws. Ook in maart 2019, bij het vondelingenjongetje van de Antwerpse Koraalberg, was dat niet anders. In onze eenentwintigste eeuw is een achtergelaten baby geen fait divers, geen nieuwtje van dertien in een dozijn, maar een gebeurtenis waar je vertederd en verontwaardigd naar kijkt.

Een vondeling anno 2019 slaat koppen in kranten en maakt altijd emotionele reacties los. Op de nieuwssites kruipen de lezers in hun pen. De reacties zijn meestal begrijpend en bezorgd, voor zowel de moeder als het kind. Iedereen lijkt begaan met het lot van vrouw en vondeling.

- **Philomena V.**

Hoop dat het kindje toch een mooi leven krijgt bij een goed pleeggezin, voor de mama, ga naar een vertrouwenspersoon zodat je zonder

wroeging verder met uw leven kan. Er zijn genoeg instanties die je kunnen helpen.

- **Edith A.**

Wat erg dat de ouder niet naar de 'babyschuif' gegaan is. Daar krijg je de mogelijkheid een teken van leven achter te laten, zodat als je later van gedacht verandert, nog altijd je kind kunt contacteren.

- **Jozee S.**

Inderdaad, voor de mama, zoek hulp, dat je kan praten met een vrouwenspersoon. Want dit gaat je de rest van je leven achtervolgen. En voor het kleine ventje hoop ik dat hij mag opgroeien in een fijn gezin.

Met vier vondelingen was 2018 een recordjaar; in 2017 waren er ook al drie. En wie weet waren het er wel meer... Omdat een vondeling zo uitzonderlijk is en omdat het over een weerloze pasgeborene gaat, zijn we meestal zeer geroerd. Hoe zou het zijn, mochten er niet vier vondelingen per jaar zijn, maar vier per week? Zo was het nochtans amper honderdvijftig jaar geleden. Bijzonder is het dan niet meer, maar eerder een feit uit de waan van de week. Weer eentje gevonden, en nog één en: *'alles niks van geene waarde'*.

We worden enkel 'gepakt', aangegrepen door de uitzondering, niet door de massa en niet door de regel. Wat vaak voorkomt, wordt gewoon een statistiek, ook al gaat het telkens om individuele drama's voor gewone mensen die moeten zien te overleven.

Een vondeling is voorpaginanieuws in Gazet Van Antwerpen, 05/03/2019.

Waarom blijft het beeld van dat ene dode vluchtelingenjongetje op een zuiders strand op ons netvlies gebrand? Waarom raakt het ons nog meer wanneer dat kind ook nog een naam, een vader en een moeder blijkt te hebben? En waarom laten de honderden dode mannen, vrouwen en kinderen omgekomen ergens in de Middellandse Zee ons quasi onberoerd? Omdat ze naamloos en gezichtloos blijven? We kunnen toch niet het leed van de hele wereld torsen? Maar we voelen wel mee met een individu dat ons aangrijpt van mens tot mens.

In dit boek wil ik terug naar de bakermat van de westerse samenleving, naar de Oude Grieken en naar het Rome van Romulus en Remus. Het was daar dat het allemaal begon en vondelingen maken deel uit van het DNA van onze geschiedenis. Laat u leiden via de eerste christenen naar de middeleeuwen waar de vondelingenzorg vorm kreeg, in onze buurlanden en in onze steden. Ik neem u mee op een tijdreis om uitvoerig halt te houden in de negentiende eeuw. Daar is de vondeling per definitie een arme en daar ligt ook het antwoord op de vraag waarom moeders hun borelingen achterlieten. U maakt kennis met het kind dat te vinden werd gelegd op straat of in de schuif, in diverse verpakkingen en vergezeld van een teken en een paar geschreven woorden of ook niet. De lectuur zal helaas niet altijd vrolijkheid bieden, want het leven van de vondeling is bij uitstek kort. U kan zich verwonderen over de namen die de kinderen kregen toebedeeld en die ze in het beste geval tot op vandaag doorgeven aan hun nakomelingen.

Het boeide mij te beschrijven hoe het leven hun verder verging. Hoe ze een voedster kregen en werden uitbesteed ergens op de buiten. Ze groeiden op voor galg en rad of ze brachten het tot apotheker of Mandarijn.

Verhalen over vondelingen zijn alom aanwezig. Ze bieden stof voor grote literatuur, voor opera's, maar evengoed voor smartlappen allerhande. U maakt kennis met BV's of Beroemde Vondelingen.

Ten slotte landen we in onze eigen twintigste en eenentwintigste eeuw, waar de vondeling tot een rariteit is geworden. Cijfers hebben we in België niet, maar wel krantenkoppen die verhalen vertellen. Het zijn verhalen van een moeder en een kind door omstandigheden terechtgekomen in een fout scenario van een trieste film.

Maar vooral wil dit boek *honderden gevonden* kinderen uit de voorbije 250 jaar – en zelfs nog verder weg – een naam en een verhaal geven. En die geschiedenis begint met Aloijsius en Angelina...

Medaillon busselkind Firenze.

De vondeling volgens Van Dale von-de-ling [m.], vondeling [v.] [- Eng. *Foundling*, afgeleid van vinden, vond, gevonden kind, kind dat door [een van] de ouders ergens wordt neergelegd in de hoop dat het door iem. wordt opgenomen en wordt grootgebracht: een kind te vondeling leggen, ergens neerleggen opdat iem. het zal vinden en meenemen.

Medaillons busselkinderen Firenze.

Een stukje etymologie

De term voor ‘verlating’ in het Grieks is *ekthesis* en in het Latijn *expositio*. Ze betekenen allebei ‘buiten leggen’ of ‘aanbieden’ op een openbare plaats, waar het kind kan worden opgemerkt.¹

Het vaakst voorkomende Latijnse woord voor ‘te vondeling leggen’ is *exponere*, wat letterlijk ‘buitenzetten’ betekent. Afgeleid hiervan zijn *expositicius* [‘te vondeling gelegd’, ‘vondeling’] en *expositio* [‘het te vondeling leggen’].

Daarnaast komen we nog *proicere* [letterlijk: ‘op de grond werpen’] tegen in de betekenis van ‘te vondeling leggen’. Ook daar is een afgeleide vorm van: *proiecticius* wat betekent ‘te vondeling gelegd’ of ‘vondeling’.²

De doopregisters in België waren in het (parochie) Latijn of ‘potjeslatijn’ opgesteld. Een pastoor kon min of meer zijn eigen variant bedenken en gebruiken. Zo vinden we de term *filius expositus* terug voor een vondeling van het mannelijk geslacht en *filia exposita* voor een vondeling van het vrouwelijk geslacht. Ook de termen *inventus* en *inventitius* [‘gevonden’ of ‘vondeling’] zien we opduiken in de akten.

In Europa

Deze woorden zijn in andere Europese talen letterlijk vertaald. Het ‘te vondeling leggen’ is een speciale vorm van het bredere verschijnsel ‘verlating’. In dit boek zullen we het bijna uitsluitend hebben over ‘te vondeling leggen’. Er is een wezenlijk verschil tussen een verlaten en een gevonden kind. Van een verlaten kind zijn de ouders, meestal de moeders gekend. Van een gevonden kind weten we niet wie de ouders zijn.

Moderne talen vertonen nuances en variaties die ook de houding en verwachtingen ten aanzien van verlating meegeven en bepalen. Het Nederlands, Frans, Engels en Duits duiden een te vondeling gelegd kind gewoonlijk aan met een term die betrekking heeft op het vinden van het kind: *vondeling*, *enfant trouvé*, *foundling*, *Findelkind*.

Het Italiaanse en Spaanse woord is gericht op de *handeling van het te vondeling leggen*. In het Italiaans heet het *gettatello*, letterlijk: iemand die eruit is gegooid of gesmeten. In Spanje en Italië blijft men het dichtst bij het Latijn en spreekt men respectievelijk over *expósito* en *esposito*. De betekenis is letterlijk ‘iemand die buiten is geplaatst’.

De hiervan afgeleide familienaam ‘Esposito’ wordt minstens 54.939 keer gebruikt in niet minder dan 41 landen. Vooral in Italië (Campanië)³ en in de Verenigde Staten is het een veelvoorkomende familienaam.⁴ In Italië staat Esposito zelfs op de vierde plaats in de top tien van alle familienamen. Beroemde dragers van de naam zijn: Simone Esposito, de aanvaller van Juventus Turijn of de filosoof Roberto Esposito.

Alojsius Ziebor en Angelina Journois

Zeggen de namen Alojsius Ziebor en Angelina Journois u iets? Waarschijnlijk niet. Ziebor en Journois zijn twee van de duizenden vondelingen uit de onverbidelijke negentiende eeuw. **Alojsius Ziebor** werd op 13 juli 1834 gevonden in de Antwerpse schuif van het vondelingenhuis in de Sint-Rochusstraat.

’s Morgens kwaert nae twaelf uren is er een kind van het manlijk geslacht oud nae gissing twee dage in de schuif gelegd hebbende op sich de volgende kleederen: “Een bael katoene hemd met een kraegsken, een bombazyne slaeplijf, een bombazyne [linnen en katoen] mutsken met beekxkens [bekjes], een blauw katoene dito [nog een muts], een servet en nagelband, een stuk van een sargie [deken] en een stuk van een blauwe baijen [wollen] rok, alles redelijk goed.”⁵

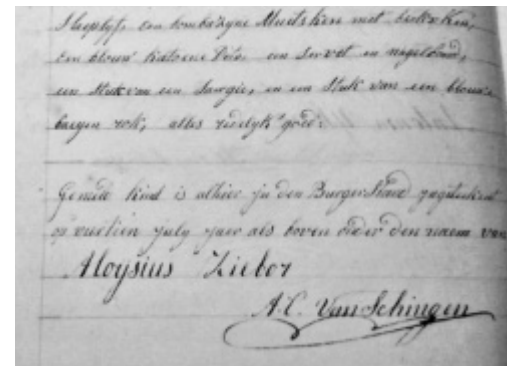
Met deze kleertjes en een nieuwe naam werd de kleine de wereld ingestuurd. Wanneer hij de dertig al voorbij was, huwde Aloïs in mei 1865 met een meisje uit Bomal. Hij was op dat moment landbouwknecht. In september 1866 kreeg het echtpaar een eerste zoon, Gustave Joseph, maar het kind zou sterven in mei van het volgende jaar, slechts acht maanden oud. Een jaar later kregen ze weer een zoon en nadien nog twee dochters.

Aloïs is slechts 42 jaar oud geworden, maar hij zou later wel een beroemde nazaat krijgen, met een indrukwekkende politieke carrière.

Het jaar 1837, we zijn in Leuven... Op 21 juni wordt er een meisje gevonden. Het kind is om halfeen ’s nachts in de tour van het vondelingenhuis aan de Sint-Barbarastraat gelegd. De boreling ligt in een oud stuk laken en is in de helft van een vrouwenbloes gewikkeld. Verder draagt het een katoenen onderlijfje en een blauw katoenen jasje met gele bloemen. Het hoofd is bedekt met een witte katoenen muts en nog eentje in katoen met rode bloemen. Het nieuwgeboren

Zilveren ex voto van een busselkind.

Alojsius Ziebor in het Antwerpse schuifboek.

PROVINCE
DU
BRABANT MÉRIDIONAL
2me Arrondissement
VILLE
DE LOUVAÏN

N.º 18. Inscr. N.º 1385.t.

EXTRAIT du Régistre aux ACTES
de NAISSANCES de la Ville de Louvain,
pour l'an 1823.

RÉGISTRE N.º
FOLIO N.º 118

Journois

(Angeline)

ENFANT TROUVÉ.

Le 20me Août 1823, à huit heures, le vingt-neuf
mille dix-huit, à l'heure de midi, pardevant nous Ferdinand
de Ville-Koon, officier de l'état civil de la ville de Louvain,
Procureur du Brabant, est comparu Georges Jacques Naflet,
un des principaux habitants de cette ville, et maître de la garde
noble de la banlieue de cette ville, y domicilié, lequel
nous a déclaré que le jour d'hui à midi et demi, et à cet effet
autour de lui, se trouvoit un enfant, âgé de deux ans, en fait
tel qu'il nous le présente, enveloppé dans une vieille couverture de
laine dont le bout est attaché à une chemise de femme
entière; c'est d'une chemise de coton, d'un jupon de coton
fond bleu à fleurs jaunes; la tête était couverte d'un bonnet
de coton blanc, d'une coiffe de coton fond blanc à fleurs de
rouge; après quoi nous avons remarqué que cet enfant
était bien portant, et l'avons reconnu être du sexe féminin,
nouveau-né; et l'avons inscrit au registre de la ville de
Louvain, en y exprimant des Journois, (Angeline), de suite
nous avons remis ledit enfant au greffe de l'état civil;
de tout quoi nous avons dressé les présents procès-verbaux.
Lesdits Déclaration et présentation faite en présence
de Pierre Adolphe Hubert, âgé de vingt-huit ans, commis
au dit hôtel, et Pierre Borchmans, âgé de quarante-sept
ans, messagers assermentés, tous deux domiciliés
à Louvain. Ce sont les Déclarant et les témoins d'office
qui nous le présentent, après qu'il leur en a été fait lecture
par nous l'officier de l'état civil de la ville de Louvain.

Fait conforme au Régistre, et délivré sur
papier libre, par nous officier de l'État Civil
sousigné.

Coll.

Journois.

Vindingsakte van Angeline Journois.

meisje verkeert in goede gezondheid. De directeur van het vondelingenhuis gaf haar een naam: **Angeline Journois**.

Het meisje was twee weken oud wanneer het uitbesteed werd bij het gezin van Guillaume Wirinx en zijn vrouw Anne Van den Plas op de Giesbeek in Lubbeek [in het Vlaams-Brabantse Hageland]. Wirinx was een boer met zeven koeien en een paard.

Een briefje met inlichtingen over het koppel vermeldt: '*bon nourriciers*' [goede voedsters]. Opvallend is wel de gevorderde leeftijd van het echtpaar Wirinx-Van den Plas: de voedstervader was 68 en zijn vrouw 59 jaar. Op dat moment waren er nog twee van de zes kinderen in huis: de jongste dochter Maria Elisabeth [19] en de jongste zoon Henricus [16]. De twee oudsten waren gehuwd. De derde dochter stierf op vijftienjarige leeftijd en haar jongere broer op zijn twaalfde.

De twee weken oude baby Angeline moest borstvoeding krijgen. Misschien zorgde een van de dochters of een schoondochter daarvoor. Mogelijk heeft een kleinkind van Wirinx de moedermelk gedeeld met het vondelingenmeisje uit Leuven.

Angeline woonde tot haar huwelijk in Lubbeek, waar ze op 1 juli 1864 huwde met haar vier jaar jongere verloofde Josephus Merckx. Zij was toen 27 jaar en kwam aan de kost als dienstmeid. Josephus of Jef was dienstbode en de kans is groot dat zij elkaar leerden kennen in dienst bij een van de vele kastelen in de streek. Na hun huwelijk gingen ze in de boerenstiel.

De vondeling Angelina Journois stierf op tachtigjarige leeftijd, in volle Eerste Wereldoorlog. Zij woonde op dat moment in het Brabantse Meensel-Kiezegem. Nooit zou ze de bewogen geschiedenis van sommige van haar nazaten kennen.

In de Tweede Wereldoorlog was de familie Merckx niet onbesproken. Maar gelukkig zijn er de triomfen van haar achterkleinzoon, de latere baron en wielervedende Eddy Merckx, die de familienaam heeft laten weerklinken over de hele wereld. Angeline Journois was de overgrootmoeder van Eddy Merckx.

De levensgeschiedenissen van Ziebor en Journois zijn sterke staaltjes van sociale mobiliteit. Aloijsius en Angelina begonnen hun leven heel bescheiden in een vondelingenschuif van de negentiende eeuw. Meer dan een eeuw later stond een nazaat van Aloijsius aan de top van de Europese politiek. Als achter-achterkleinzoon van een schuifkind werd Charles Michel in 2014 eerste minister van België. Of hoe *the American Dream* ook Belgisch en zelfs Europees kan kleuren, want eind 2019 werd Charles Michel president van Europa.

Van vondeling tot kampioen.

En voor die andere bekende nazaat zwaaien we met alle mogelijke vlaggen en superlatieven. Eddy Merckx heeft ongeveer alles gewonnen wat er te winnen valt als wielrenner. Het parcours dat hij reed, is indrukwekkend. Misschien erfde hij wel de overleversgenen van zijn voormoeder Angelina Journois, die eerst de schuif en daarna het harde leven van een vondeling en boerenvrouw in het Hageland overleefde.

Van alle tijden

Niet alle vondelingen uit de negentiende eeuw kwamen even goed terecht. Hun nazaten zijn geen BV's: noch Bekende Vondeling, noch Bekende Vlaming. Maar in vele gevallen dragen ze nog de vondelingennaam van toen. Hun stamboom stokt niet bij een geboortedatum, maar bij de vinddatum van hun stamvader.

Vele nakomelingen zijn licht onverschillig, totaal niet geïnteresseerd of net bezeten door hun bijzondere afkomst. In hun families worden mooie verhalen verteld en broodjes aap bereid met bewijzen van hun illustere afkomst. Of ze waar zijn, doet vaak niet ter zake. Meestal zijn ze goed gevonden en willen ze vooral betekenis geven aan het duistere, het ongekende.

In dit boek wil ik u meenemen in verhalen die altijd beginnen bij nederige miserie, meestal in een stad. U zal lezen over waarom, waar en hoe moeders hun baby's achterlieten in tijden die armer waren dan ooit. We reizen langs verlaten straten en vondelingenschuiven, vondelingenrollen, vondelingenhuizen en voedstermoeders. Geregeld verlaten we de stad en vinden de vondelingen als bestedelingen in de boerenhuizen van onze buitens. Kwamen ze goed terecht, of bleef het armoe troef, van generatie op generatie?

We beginnen onze tocht met een blitzbezoek aan de klassieke oudheid. We houden halt in de middeleeuwen, waar de kerk nog zijn stempel drukte op het sociale leven. Dankzij Napoleon worden we lang opgehouden in de late achttiende en negentiende eeuw. We passeren via Italië en Frankrijk om ook in onze steden te belanden. Daar woonden onze meest directe overgroot- en betovergrootouders die niet voor hun kinderen konden zorgen en ze *uyt grooten nood* aan de zorg van 'goede vreemden' moesten overlaten.

Ook onze eigen tijd kent zijn achtergelaten kinderen. Wat met vondelingenschuiven – wel of niet? En zijn er geen alternatieven?

Draai dit blad en verwonder u lezer, net als ik deed, over 'De vondelingen'.

[1]

Van altijd en overal

Het is januari 1916. In Ons Huis in Gent spreekt de heer Nové zijn toehoorders toe over de geschiedenis van de vondelingen. Het eerste deel van zijn betoog vinden we in de krant *Vooruit* van 18 januari 1916. Nové steekt meteen van wal:

‘De geschiedenis dezer kinderen is zeer droevig, omdat zij door de tijden heen de onschuldige slachtoffers gebleven zijn én van de menselijke driften én van de wetgeving. [...] Wat zijn vondelingen? Het woord vondeling zegt het, het zijn kinderen die op den openbaren weg achter gelaten worden of naar een daartoe bestemd huis gebracht werden; de moeder of de ontaarde ouders blijven onbekend. Het zijn meest, nieuwgeborenen, die liefst des nachts heimelijk op den openbaren weg zijn neergelegd en het zijn vooral onwettige kinderen.’

Vervolgens nam de spreker zijn publiek mee langs Grieken, Romeinen, Egyptenaren, Perzen, Joden en vroeg-christenen. Hij vatte zijn relaas als volgt samen:

‘IN RÉSUMÉ: Vondelingen en verlaten kinderen zijn de meest beklagenswaardige onder de mensen – zij zijn allen en overal tot last – en moeten verdwijnen bij de oude volkeren.

De Grieken vermoordden onmeedoogend al de bastaardkinderen.

De Romeinen wierpen ze als de misdadigers van de rotsen om er van af te zijn, of ze werden aan onmenschen gegeven die ze verminkten om te doen bedelen, later kwamen ze tot betere gevoelens.

Bij de Egyptenaren moesten ze op den stroom aan het toeval overgelaten worden.

De Perzen lieten ze langs den openbaren weg achter. De Carthagers verkochten ze.

De Joden alleen hielden ze in 't leven. Arme, hulpbehoevende kinderen, wier eenige misdaad het was levend ter wereld te komen.'

Is er sprake van voortschrijdend inzicht, of zijn de auteurs van vandaag nog altijd even negatief over onze vroege geschiedenis en de omgang van de 'ontaarde' mens met zijn ongewenste kinderen? We gaan ver terug in de tijd. *Reculer pour mieux sauter...*

John Boswell schrijft in 1988 *The Kindness of Strangers*⁶ over het verlaten en opvangen van kinderen in de oudheid en de middeleeuwen. Hij laat zijn licht schijnen op de opvattingen van de relatie tussen ouders en hun kinderen.

Wanneer ouders in de oudheid en de middeleeuwen hun kinderen inderdaad op grote schaal verlieten, zou dit kunnen betekenen dat er een fundamenteel verschil was in de gevoelsmatige bindingen binnen het gezin. Waren de relaties die ouders met hun kinderen toen hadden bepalend voor het achterlaten van kinderen? En waren die relaties in latere tijden zoveel beter?⁷

Harteloze en zogenaamde ontaarde moeders en vaders zijn van alle tijden. En het is nog wel zeer de vraag of ouders die hun kinderen aan de zorg van anderen overlaten zonder meer kunnen beticht worden van harteloosheid...

Elk volk heeft en had tedere gevoelens voor kinderen. Overal in de westerse literatuur vinden we de ouderliefde terug als de hoogste norm voor onzelfzuchtige toewijding.

1.1 De klassieke oudheid – Griekenland en Rome

In de klassieke oudheid komen er veel verhalen over vondelingen voor. **Ion** en **Oedipus** bij de Grieken en **Romulus** en **Remus** in Rome zijn voorbeelden uit de mythologie, maar ook in het echte leven van toen waren vondelingen goed vertegenwoordigd.⁸ De verschillen tussen Athene en Rome zijn op dat vlak niet heel erg groot.⁹

Er waren in de oudheid meerdere manieren om aan gezinsbeperking te doen. Een ouderpaar had de dubieuze keuze tussen onbetrouwbare contraceptie, abortus, te vondeling leggen en infanticide [het doden van een boreling]. Te vondeling leggen wordt vaak in één adem genoemd met infanticide en andere manieren van gezinsbeperking. Kindermoord lijkt in de oudheid niet strafbaar te zijn geweest. Krachtens de *patria potestas* [de macht van de vader]

bepaalde de vader immers of het kind mocht blijven leven of niet.¹⁰ Hij had het recht zijn nageslacht te verkopen, te vondeling te leggen of te doden.

De Oude Grieken

In het antieke Griekenland was het gebruikelijk kinderen die niet voldeden aan bepaalde eisen na de geboorte te vondeling te leggen of zelfs te doden. We weten niet zeker of deze praktijk gemeengoed was, maar het was in ieder geval wettelijk toegestaan. Men oordeelde sowieso meedogenlozer over aangeboren aandoeningen dan over handicaps die opgelopen werden tijdens een oorlog of een ongeval.¹¹

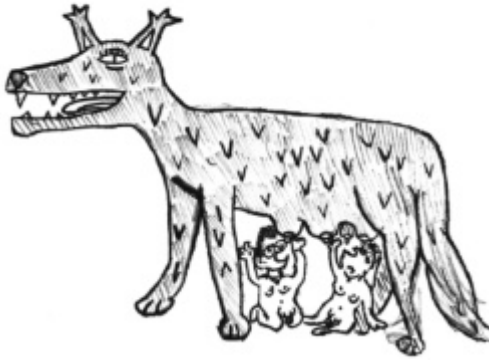
Nochtans vinden we al tijdens de grote bloeiperiode van het oude Griekenland morele bezwaren tegen het te vondeling leggen van kinderen. Zo prees redenaar Isocrates [°436 v. Chr.] Athene als de enige Griekse stad waar men kinderen niet achterliet.¹² In Thebe bestond er een wet die verbood kinderen te vondeling te leggen of hen in verlaten oorden achter te laten om er te sterven. Diezelfde wet stond het aan arme ouders wel toe om baby's onder officieel toezicht te verkopen aan de laagste bieder, vermoedelijk om winstbejag te voorkomen. Tijdgenoten noemden deze wet 'uitzonderlijk rechtvaardig en humaan'. Het kind werd in dat geval volgens een wettelijke overeenkomst de slaaf van de koper, die recht had op zijn of haar arbeid in ruil voor het levensonderhoud.¹³

Spartaanse wetten

Van bij de geboorte had de staat Sparta greep op het levenstraject van een jongen, zodat elk ouderlijk initiatief werd uitgesloten. Niet de vader van de jongen besliste of de baby zou worden grootgebracht, maar wel een commissie van ouderen, die moest nagaan of het kind goedgevormd en niet zwak was. Bij een negatieve beslissing werd het kind te vondeling gelegd aan de voet van de berg Taugetos, in de Bergkloof der Achtergelatenen. Indien het kind de fitheidstest doorstond, werd het gedurende de eerste zeven levensjaren overgelaten aan de zorg van de ouders.¹⁴

Of het verhaal van de bergkloof tot het rijk der verzinselen behoort of op waarheid berust, zullen we wellicht nooit weten. Overblijfselen van dode baby's zijn er tot op heden [nog] niet gevonden.

De Spartanen meenden dat het noch in het belang van het kind zelf was, noch in dat van de staat, dat het werd grootgebracht wanneer het niet vanaf het begin een gezonde en sterke indruk maakte.¹⁵ *Survival of the fittest* op Spartaanse wijze!

Romulus, Remus en de wolvin.

Het Rome van Romulus

In Rome bestond er een wet, toegeschreven aan de legendarische koning Romulus, zelf een vondeling en stichter van de stad. Het is mogelijk dat Romulus die wet niet zelf heeft uitgevaardigd, maar dat die later aan hem is toegeschreven.

De wet stelde dat de inwoners iedere mannelijke afstammeling en de oudste dochter moesten opvoeden. Kinderen jonger dan drie jaar mocht men niet vermoorden, behalve als het kind verminkt was. Kinderen die vlak na de geboorte bijvoorbeeld al duidelijke symptomen van dwerggroei vertoonden, werden in de oudheid soms te vondeling gelegd of verwaarloosd, met de dood als gevolg.¹⁶ Er was begrip voor situaties waarin de ouders kinderen met een beperking doodden.

Romeinen waren wettelijk niet verplicht de kinderen die in hun gezin werden geboren ook te houden.¹⁷ De wetgever hield de ouders niet tegen een verminkt kind te vondeling te leggen, nadat het eerst aan vijf buurmannen was getoond. Wanneer de vijf getuigen in consensus de handicap of verminking voldoende ernstig vonden, kon het kind te vondeling gelegd worden. Voor wie de wet overtrad, waren er verschillende straffen, zoals de confiscatie van de helft van het vermogen. De geboorte van een misvormd kind gold in Rome als een voorteken van tegenspoed en was dus een staatszaak eerder dan een privékwestie.¹⁸

Romeinse ouders mochten hun kinderen ook verkopen, tot drie keer toe. Dat was een normale vorm van juridisch geregelde verlatting. Iemand verkopen betekende meteen ook dat je hem of haar tot slaaf maakte van de koper. De enige beperking was dat dit in geen geval kon met kinderen die vrijgeboren werden.¹⁹

Klassieke motieven in vondelingenverhalen

Kinderen werden achtergelaten om allerlei redenen. De moeder liet haar kind achter uit schaamte, wegens de onwettelijkheid waarin het was geboren, of omdat het het foute geslacht had. Soms vol-

Romulus en Remus, Pieter Paul Rubens, 1615-1616.

deed de boreling niet aan de door de samenleving bepaalde fysieke eisen. Of een moeder wou haar kind behoeden voor de gram van de vader.

In het bekende herdersverhaal rond **Daphnis** en **Chloë** legt de vader zijn dochter Chloë te vondeling omdat hij haar niet kan onderhouden. Hij meent dat de goden de spot met hem drijven wegens zijn armoede. Of meisjes vaker verlaten werden dan jongens is niet duidelijk, maar wat te denken van de volgende zeer oude wijsheid: *‘Iedereen brengt een zoon groot, ook een arme man, maar zelfs een rijk man zal een dochter verlaten.’*

Ook de vader van Daphnis, die al drie kinderen heeft, verlaat zijn zoontje in een veld. Hij doet dit vrijwillig, maar het verhaal wil dat hij niet gelukkig is met wat hij gedaan heeft. De pleegvader van het kind zal later in het verhaal begrijpen dat Daphnis’ ouders hem te vondeling hebben gelegd omdat ze al oudere kinderen hadden.

Verlating werd niet afgekeurd en diegenen die zich bekommerden om het lot van de vondelingen oogstten alom bewondering en goedkeuring.²⁰ De kinderen werden meestal eerst gevonden door dieren, die bijzonder veel ‘menslievendheid’ aan de dag legden om de borelingen te voeden. Nadat de vindsters van hun eerste verbazing bekomen waren, was het tijd om de vondeling van dichterbij te onderzoeken.

De vertelling van Daphnis en Chloë begint zo: in Mitylene op Lesbos ziet een geitenhoeder hoe een van zijn dieren een jongetje voedt.

‘In verbazing, zoals begrijpelijk is, komt hij naderbij, en vindt een jongetje, groot en schoon en in betere windselen, dan men bij een vondeling zou verwachten. Want het manteltje was van purperen stof met gouden gesp, en er lag een degentje bij met ivoren greep. Eerst overwoog hij slechts de herkenningstekenen mede te nemen en zich om het kind niet te bekommeren. Maar beschaamd, minder menslievendheid te betrachten dan de geit, brengt hij, na de nacht te hebben afgewacht, alles bij zijn vrouw, zowel de kentekenen als het kind en de geit zelve.’²¹

Het kind zal Daphnis heten en opgroeien als een herder. In het verhaal lezen we dat Daphnis niet zonder meer wordt achtergelaten. Hij krijgt kleertjes en een (herkennings)teken mee. De pleegouders bergen alles zorgvuldig op. Dit gebruik is dus zo oud als de westerse cultuur zelf.

Een busselkind in Ravenna.

Hetzelfde zien we bij zijn geliefde Chloë, gevonden door de schaapherder Dryas in een grot bewoond door nimfen.

‘Tot deze nimfengrot begaf een schaap, dat pas had geworpen, zich zo vaak dat men het meermalen voor verongelukt hield. Om het te straffen en het tot zijn vroegere goede weidegewoonten terug te brengen, had Dryas een band van groene twijgen tot een strik gedraaid, en ging naar de rots om het daar te vangen. In de nabijheid gekomen, zag hij niets van wat hij verwacht had, maar wel het schaap, dat zeer menselijk tot overvloedig melkgebruik zijn uier bood, en een kind, dat zonder te krijten met graagte aan beide tepels beurtelings zijn mondje bracht, dat rein bleef en zindelijk, daar het schaap met de tong het gezichtje aflikte, als het kind van voedsel was verzadigd. Dit kind was een meisje, en ook bij haar lagen herkenningstekens: een mutsje met goud geborduurd, vergulde schoentjes en gouden ringen voor het been.’²²

Hoe het de beide vondelingen verder vergaat, is stof geworden voor literatuur, beeldende kunst en vooral voor de mooie balletmuziek *Daphnis et Chloé* van Maurice Ravel. En ook al is het verhaal pure fictie, toch vertelt het veel over gebruiken en gewoonten in verband met het te vondeling leggen.

1.2 Het christendom

In de vierde eeuw van onze jaartelling kwam Constantijn, de eerste christelijke keizer, aan de macht. Hij probeerde paal en perk te stellen aan het verkopen en verpanden van pasgeboren kinderen door hun ouders. Vanaf 329 begon hij strenger op te treden. Er kon geen mens – lees: kind – meer gekocht worden, alleen de arbeid die hij of zij verrichtte, was te koop. Ook voor een vondeling was dit zo. Een vondeling was met andere woorden niemands bezit.

In een van de versies van zijn wet ligt het accent op armoede als motief om kinderen te verkopen of weg te geven:

‘Mocht iemand die is overmand door vreselijke armoede of nood een pasgeboren zoon of dochter verkopen om voedsel te verkrijgen, dan kan de koper in dit geval alleen wettelijk aanspraak maken op de arbeid [van het kind]. De persoon die het kind heeft verkocht of weggegeven – of wie dan ook – mag echter trachten de vrijheid van het kind terug te krijgen, mits hij terugbetaalt wat het waard is of voor een vervanger zorgt.’²³

Een paar jaar later, in 331, wijzigde hij de Romeinse juridische principes over het verlaten van kinderen door het volgende te verklaren:

‘Iedereen die op zijn eigen kosten een klein jongetje of meisje, dat door zijn of haar vader of meester het huis uit is gezet, met medeweten en toestemming van de laatsten meeneemt en voedt, mag het kind behouden in de positie waarvoor hij het had bestemd toen hij het bij zich nam – dat wil zeggen, als kind of als slaaf, wat zijn voorkeur heeft. Noch mogen zij die pasgeboren slaven of kinderen willens en wetens uit hun huis zetten, enige pogingen ondernemen om hen terug te krijgen.’²⁴

Dit edict van Keizer Constantijn veranderde de wettelijke positie van verlaten kinderen niet alleen onder de Romeinen, maar in het hele gebied waar de Romeinse wet de komende duizend jaar zou gelden. Daarom en daarom alleen gaan we hier zo ver terug in de geschiedenis... De geschiedenis van vondelingen is namelijk zo oud als de mensheid zelf.

Vondelingen zijn niet langer de kinderen van hun ouders. De *patria potestas* vervalt. Voortaan primeren de aanspraken van diegenen die de vondeling bij zich hebben genomen, zelfs om het als slaaf in te zetten. Enkel wie van de jongens eunuchen maakte, kreeg de doodstraf.

Aan het recht van de natuurlijke ouders om hun kinderen te verlaten, werd voorlopig niet geraakt. Constantijn was de laatste echte heerser van het Romeinse Rijk. Zijn wetten waren dan ook de laatste die representatief waren voor de geldende normen.²⁵

Al in de vierde eeuw stond bij de christenen de adelaar met zijn jongen symbool voor de ouder die zijn nageslacht niet kan grootbrengen én voor de anderen die die taak zullen overnemen. Nadat de adelaar twee jongen heeft uitgebroed, gooit zij een van hen uit het nest op de grond, jaagt het weg door het met haar vleugels te slaan en ontfermt zich over het andere, brengt alleen het eerste groot.

Maar de gier laat het jong niet omkomen. Zij neemt het onder haar hoede en brengt het samen met haar eigen kleintjes groot.²⁶

De adelaar, Père Lachaise, Parijs.

Vondelingen in *Fleur des histoires*, Jean Mansel, handschrift.

1.3 De middeleeuwen

Veel cijfers zijn er niet, maar auteurs zoals John Boswell menen dat het percentage verlatingen waarschijnlijk het hoogst was vanaf de laatste periode van het Romeinse Rijk [vanaf het jaar 250] tot de elfde eeuw. Rond 1200 zien we opnieuw een stijging.²⁷

In geen enkele periode werden in Europa serieuze sancties opgelegd tegen het te vondeling leggen van een kind. Integendeel, zelfs de ethisch meest hoogstaande systemen tolereerden en regelden het. De motieven voor verlaten uit de vroegere tijden bleven ook in de middeleeuwen bestaan. Bijna altijd was dat armoede.

Het is goed mogelijk dat het aantal vondelingen door de opkomst van het christendom is toegenomen. De kerk probeerde al in de vroege middeleeuwen infanticide te vermijden, maar moedigde daardoor precies het verlaten van kinderen aan.²⁸ En diezelfde kerk wilde de nood van de arme ouders lenigen door te zorgen voor een 'veilige' plaats om de kinderen achter te laten en voor een heus systeem om ze onder te brengen.

Kinderen werden aan kloosters geschonken en brachten geld of bezit mee dat overging naar de kloosterorde. Het ging dan om 'overtollige' kinderen, of zoals een monnik van Cluny in de tweede helft van de elfde eeuw meende, kinderen die *'lam zijn of kreupel, of doof en stom of blind, of die een bochel hebben of lepreus zijn, of wat voor gebrek dan ook hebben, dat hen in de seculiere wereld minder aantrekkelijk maakt'*.²⁹

De praktijk om kinderen aan kloosters te schenken als een soort van blijvend geschenk, heet *oblatie* [uit het Latijn *oblatio*, 'aanbieden']. De kinderen kregen een spartaanse opvoeding en gingen verder door het leven als 'oblaten' of monniken. Van het leven buiten de kloostermuren wisten ze niets. Er waren klachten van kloosterordes over ouders die het systeem gebruikten om zich van hun ongewenste kinderen te ontdoen. Ze verplichtten hun zoon of dochter om in te treden. Dit verschijnsel zou pas in de twaalfde eeuw uit de mode raken. Maar vooral meisjes van goeude families zullen nog tot in de moderne tijd, soms tegen hun wil, aan kloosters geschonken worden.

Meer dan enig ander systeem hamert de kerk erop dat voortplanting het enige doel is van elke vorm van menselijke seksualiteit. Christelijke paren mochten geen echtelijke betrekkingen hebben tijdens de menstruatie, het zogen, de vastentijd of op zondagen. Overtrad je die regels, dan geloofde men dat het kind misvormd ter wereld zou komen.³⁰ Het gevolg laat zich raden. Kinderen met een

handicap of geboortefwijking waren meer dan welk ander kind ook kandidaat-vondelingen. Het verstoten van gehandicapte kinderen bestond dus ook bij christenen tijdens de middeleeuwen. Het gegeven werd alleen ingekleed als een straf van God.

Van bevolkingsgroei naar bevolkingsexplosie tussen 1000 en 1200

Tegen het jaar 1000 was de bevolking van West-Europa vergeleken met het dieptepunt van de zevende eeuw nagenoeg verdubbeld en was het aantal inwoners zelfs groter dan tijdens de eerdere piek onder het Romeinse Rijk. Gedurende de twee daaropvolgende eeuwen werd die geleidelijke toename een ware explosie. Tegen het einde van de dertiende eeuw was het aantal inwoners opnieuw verdubbeld en misschien wel verdriedubbeld.³¹

Ook al bleef Europa grotendeels landbouwgebied, toch groeiden de steden in belang en in omvang. Belangrijke economieën zoals die van Noord-Italië en Vlaanderen waren stedelijke economieën die dreven op handel en nijverheid, eerder dan op landbouw. De steden konden de bevolkingsdruk niet meer aan en uit grote dorpen of gewoon op het platteland ontstonden nieuwe kleine steden.

In het Europa van de elfde en twaalfde eeuw heerste er algemene welvaart. Maar zelfs in de rijkste gemeenschappen, gedurende de welvarendste periodes, bleven er arme mensen. Gelukkig waren er een paar aspecten die voor de armen de noodzaak tot verlaten minder dwingend maakten.

In vergelijking met de vroege middeleeuwen hadden arme mensen in de elfde en twaalfde eeuw de mogelijkheid zich tot veel meer mensen te richten, die wel in goeden doen waren en konden helpen. Zelden werden er hele gebieden getroffen door hongersnood of oorlog, zoals in de tien eeuwen ervoor. Er was meer geld voorhanden. De armenzorg en de liefdadigheid waren onderdeel van de christelijke samenleving.

In de vroege kerkelijke wetgeving was omschreven wat er met kinderen die bij kerken werden achtergelaten, moest gebeuren. Priesters kregen de opdracht om vrouwen aan te sporen hun onwetige kinderen – soms de kinderen van diezelfde priesters – bij de kerkdeuren achter te laten. Verder was er vooral stilzwijgen.³² Hier meteen de conclusie aan verbinden dat verlaten dan ook niet voorkwam, lijkt mij niet helemaal correct. Misschien kwam het wel minder frequent voor dan in de tijden ervoor.

Geruit zakje, gevonden bij een vondeling uit Firenze.

Oblatie bloeide weliswaar als nooit tevoren. Misschien was dit wel de propere manier – voor wie geld had – om zich te ontdoen van iets oudere, overtollige kinderen, want die waren nadelig voor de erfenis. Een van de bekendste oblaten is Hildegard Van Bingen, mystica, geleerde en componiste. Hildegard werd in 1098 in Midden-Duitsland geboren, als tiende kind in een grafelijk gezin. Voor haar opvoeding werd ze op haar achtste als een zogenaamd *tiend* [een belasting] overgedragen aan de zorg van de abdis van het nonnenklooster. Of hier sprake is van echte verlaten is niet duidelijk, maar alle contact met de familie werd alleszins verbroken.

Van verlaten en vondelingen lag niemand echt wakker. Kindermoord daarentegen werd wel regelmatig verboden. En er ontstond een obsessie voor het tijdig dopen van kinderen – de zielen van ongedoopte gestorven kinderen zouden immers voor eeuwig komen kwellen. Vandaar ook de oproep om vondelingen neer te leggen in of in de buurt van een kerk, waar ze meteen het doopsel konden ontvangen.

Met of zonder zout

Het Europa van de dertiende eeuw had af te rekenen met overbevolking en was dichter bevolkt dan het de volgende vijfhonderd jaar zou zijn. Het aantal onwettige kinderen steeg. De stedelijke moraal was vrijer, met prostitutie, concubinaat en lossere seksuele contacten. Priesters mochten niet meer huwen, maar verwekten nog volop kinderen, die voortaan onwettig waren.

Steeds meer kinderen zouden overgelaten worden aan wie hen wilde opvangen. De kerk zweeg tot het einde van de twaalfde eeuw over dit onderwerp, maar dat zou veranderen. Concilies maakten wetten die direct of indirect betrekking hadden op het verlaten van kinderen. Men was vooral bekommerd of een gevonden kind al dan niet gedoopt was.

Om aan te duiden dat haar kind nog niet gedoopt was, kon de moeder een zakje met zout meegeven met de boreling. Dit was bijvoorbeeld in het Italiaanse Firenze gebruikelijk. Toch nam de kerk het zekere voor het onzekere en werd het kind gedoopt, zout of geen zout. Beter een keer te veel dan een keer te weinig, was het credo.

Zout of geen zout, gedoopt of niet gedoopt.

Concilies spraken zich ook over allerlei andere dingen uit. Zo moest het kind in een wiegje worden gelegd en er kwamen richtlijnen voor

het dopen van vondelingen, net als voor de heikele kwestie van het dopen en begraven van doodgevonden kinderen.

De wereldlijke wetten uit die tijd waren niet al te streng voor het te vondeling leggen of verkopen van kinderen, tenzij ze de prostitutie ingestuurd werden.

Maar stilaan zien we, bijvoorbeeld in Spanje, veel strengere opvattingen opduiken. Een Castiliaanse wet uit het midden van de dertiende eeuw stelde het te vinden leggen van een kind dat nadien zou overlijden gelijk aan moord. De ouders zouden hiervoor gestraft worden met de doodstraf. Verder kon het verkopen van kinderen nog altijd wel, net zoals in de eeuwen ervoor. Een vader – niet de moeder – mocht uit armoede en honger zijn kind ongestraft verkopen.

Ook in Engeland begonnen de geesten te keren. In 1224 mochten priesters hun parochianen excommuniceren indien zij hun tienden niet betaalden, diefstal pleegden, zich bezondigden aan hekserij, brandstichtten of een kind te vondeling legden.

De Italiaanse kardinaal Hostiniensis was van mening dat het te vondeling leggen van een kind een halsmisdaad was, wanneer het buiten medeweten van de vader gebeurde. Hij besloot zijn traktaat met de twijfel rond de zondigheid van het te vondeling leggen. Hij was vooral beducht voor het gevaar van incest. Een vondeling zou verliefd kunnen worden op zijn onbekende zus, of op zijn moeder en met haar trouwen, zoals de ongelukkige Oedipus.

Het blijft dus ver zoeken naar algemeen geldende strafwetten. De wereld tolereerde. De kerk gedoogde. De explosieve bevolkingsgroei stagneerde in de tweede helft van de dertiende eeuw, om verschillende redenen; de pestepidemie van 1348-1350 was er daar een van.

1.4 De late middeleeuwen

Op het einde van de dertiende eeuw waren er misschien wel meer middelen van bestaan, maar die stonden onder zware druk door de grote bevolkingsgroei. Afgezien van een aantal plaatselijke verschillen onderging verlaten vanaf de Romeinse tijd tot het eind van de middeleeuwen nauwelijks veranderingen. De kerk bemoeide zich, maar dan alleen met de mogelijke kwalijke gevolgen, zoals incest.

De helft van een kruisje als herkenningsteken achtergelaten bij een vondeling in Firenze.

Herkenningsteken achtergelaten bij een vondeling uit Firenze.

De grote kentering kwam er met de opkomst van de vondelingenhuisen in het begin van de dertiende eeuw. Tegen het einde van die eeuw namen vrij veel hospitalen naast zieken, stervenden, zwangere vrouwen, *dullen* [krankzinnigen] en een enkele pauper, ook vondelingen op.

In de veertiende eeuw richtten de grote Duitse, Franse en Italiaanse steden aparte instellingen op voor verlaten kinderen.

Tegen de vijftiende eeuw hadden bijna alle grote Europese steden dergelijke hospices of gasthuizen. Door de vondelingen onder supervisie en achter de gesloten deuren van deze huizen te stoppen, verdwenen ze uit het zicht van de straat. Achter hoge muren hielden betaalde ambtenaren zich bezig met de 'ongerechtigheden' van de samenleving. Dit bracht mee dat noch de ouders, noch de medeburgers enige aandacht en zorg moesten besteden aan de vondelingen.

In deze tijd ontstond ook de draaideur in een nis in de muur van het vondelingenhospitaal. In Italië spreekt men over een *ruota*. In Frankrijk heet het de tour en bij ons de *rolle* of de schuif. Welke naam het luik ook kreeg, het stond de moeder toe om geheel anoniem haar kind achter te laten. Aan de andere kant van de draaideur zou er goed voor gezorgd worden, meende men.

Toch moeten we de zorg die de verlaten kinderen in de vondelingenhuisen kregen, relativeren. Die was immers vaak van zeer korte duur, omdat de kinderen niet lang leefden. Op deze manier kon een ongewenst kind snel en geïnstitutionaliseerd worden weggewerkt. Dit laatste moeten we helaas letterlijk begrijpen. Het merendeel van de kinderen overleefde het eerste jaar niet. In sommige vondelingenhuisen zien we een sterftecijfer dat boven een fenomenale 90 procent zit.

Schrijver Giovanni Boccaccio leefde en werkte in het Firenze van de veertiende eeuw. Na zijn beroemde *Decamerone* schreef hij in 1354 *Il Corbaccio*. Hij was op de hoogte van de situatie in de vondelingenhuisen:

'Hoeveel baby's, die op de wereld komen tegen de wil van hun [moeder], worden in de armen van het noodlot geworpen! Kijk maar naar de hospitalen! Hoeveel meer van hen sterven er voordat zij de moedermelk hebben geproefd!'

Deze situatie zou niet veranderen tot pakweg de achttiende eeuw.³³ En dan moest de negentiende eeuw nog komen...

[2]

De bakermat van de vondelingenzorg

Precieze oprichtingsdata van de eerste vondelingenhuisen in de grote Europese steden ontbreken vaak. Ze groeiden uit gods- en gasthuizen of hospitalen die er al waren in de elfde eeuw. In de decreten van paus Gregorius IX uit 1136 is er sprake van *'gasthuizen/hospices waar men vondelingen opvangt'*.³⁴

Tussen 1300 en 1500 beschikte elke Europese stad van enige omvang over een of andere openbare instelling voor de opvang van verlaten kinderen. Zuid-Frankrijk en Italië waren echter de voorlopers, daar ligt de bakermat van de vondelingenzorg. De steden in onze streken zouden pas later die zuiderse voorbeelden volgen.

2.1 De ruote in Italië

De toegankelijkheid van de gemeentelijke vondelingenhospitalen en de algemene veronderstelling dat kinderen daar goed werden verzorgd, sloeg snel aan in de Europese steden. Spoedig werden kinderen veel minder achtergelaten op straat. Maar de oprichting van de vondelingenhospitalen werkte het verlaten van kinderen wellicht in de hand.

Deze stijging betekende niet noodzakelijk dat er zoveel meer vondelingen waren. Misschien hadden de ouders zich voordien op een andere manier ontdaan van de kinderen. In de landen waar geen tehuizen voor vondelingen bestonden, steeg klaarblijkelijk het aantal kindermoorden.³⁵ Wanneer er wel een vondelingenhuis was, werd dat ook volop gebruikt.

De meeste kleintjes werden bij het hospitaal afgegeven door de moeder, bedienden, vrienden, familieleden of geestelijken. Anderen vond men als busselkinderen gewoon bij de deur.

Het Ospedale di Santo Spirito in Sassia bevindt zich in de Borgo San Spirito in Rome. Het is het oudste hospitaal ter wereld dat sinds de oprichting in de twaalfde eeuw permanent in bedrijf is gebleven.

De ruota in de buitenmuur van het Ospedale di Santo Spirito in Sassia in Rome. De vondelingenrol: de tour of *ruota dei trovatelli* hebben we te danken aan paus Innocentius III [pauze van 1198 tot 1216]. In 1204 ordonneerde hij dat deze *ruote* moesten worden geïnstalleerd in de buitenmuren van weeshuizen. Ze moesten voorkomen dat moeders hun ongewenste kinderen op de openbare weg achterlieten of doodden.

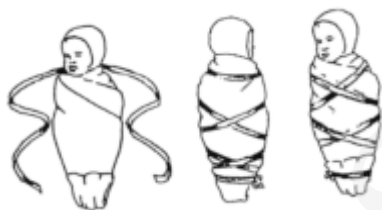
Het Ospedale di Santo Spirito in Rome werd door paus Innocentius III gesticht en is het rechtstreekse gevolg van een nachtmerrie. In een kwade droom toonde een engel de kerkvorst hoe gedumpte ongewenste kinderen met visnetten uit de Tiber werden gehaald.

Busselen of bakeren betekent dat de pasgeborene tot aan de schouders met lange stroken stof wordt omwikkeld. De armpjes zitten tegen het lijfje. Dit busselen zou het lichaam moeten vormen en de geest sterken. Bovendien beschermdde het de baby tegen de koude en het was makkelijker om het kind te dragen. Op die manier kon het eenvoudig aan een nagel opgehangen worden, zonder dat iemand er verder het omkijken naar had. Men had ook lang een hekel aan kruipertjes die zich op handen en voeten bewegen, zoals de dieren. En een busselkind zal nooit kruipen!³⁶

Ook in de ruota of op de *pila* werden de kinderen gebusseld gevonden. 'Pila' is Latijn voor pilaar, maar ook voor bassin. De pila was een soort van doopvont met zachte bekleding. Moeders legden hun borelingen erin, als in een soort wiegje boven de grond, beschermd tegen wilde dieren. Een gebusselde vondeling gelegen op de pila is het eerste embleem van het beroemde *ospedale* in Firenze.³⁷

De ouders die hun kinderen achterlieten, waren vaak bekend en geregistreerd. Mensen leefden in kleine gemeenschappen en zelfs wanneer een baby anoniem werd achtergelaten, wist men wie er zwanger was en een kleintje had gekregen. Privacy was quasi onbestaande.

Ook in deze vroege periode noteerde men alles zorgvuldig. De omstandigheden waarin het kind was gevonden, een beschrijving van de kleertjes, van briefjes of tekens: alles werd met zorg beschreven. Deze uitgebreide boekhouding moest het hospitaal in staat stellen om later, indien de ouders hun kind teruggeisten, na te gaan of ze daar ook het recht toe hadden. Ouders moesten het hospitaal een onkostenvergoeding betalen voor de opvang van hun kind. Kinderen werden daardoor maar zelden weer opgehaald.

Borelingen werden gewoonlijk gebakerd of ingebusseld, omdat men meende dat het skelet en de schedel van een pasgeborene nog in de juiste vorm moesten worden gemodelleerd. Voor de vorm die de schedel moest krijgen, bestonden er zelfs modes. In Vlaanderen verkoos men een langwerpige vorm, terwijl elders rond de voorkeur kreeg.

Dood in het vondelingenhuis

De buitenwacht heeft het idee dat de nieuwerwetse vondelingenhuisen van de jaren 1300 veilige plekken waren, maar niets was minder waar. Het bijeenbrengen van zoveel kinderen op één plaats had ook nadelen, zeker in een samenleving die weinig had met hygiëne en medicijnen. Het voorspelbare gevolg was een ontstellend hoog sterftecijfer. De sterftegraad steeg zelfs boven de 50 procent, vooral wanneer de voedster na ongeveer een jaar overschakelde van borstvoeding naar vaste voeding. Een kind afleveren in het Ospedale betekende dus één keer op twee het overleveren aan de dood.

Moeder met busselkind, Giuseppe Gambarini, Estat e Inverno, ca. 1721-1727. Eerst werd het kind in een stuk stof van rode kleur gewikkeld. Rood moest de boze geesten op afstand houden. Hierover kwamen de repen stof in een spiraal- of visgraatmotief, die vastgeknoopt werden onder de voetjes. Het busselkind werd met de moeder op een bakermat dicht bij het vuur gelegd, soms ook te dicht, vandaar de uitdrukking 'heetgebakerd'.

Vondeling op de pila, gegraveerd in een doosje, Firenze.

Bakere, Cornelis de Man. Was een kind twee maanden oud, dan werd het niet meer ingebusseld. Na ongeveer acht maanden stopte het bakere.

Busselkind, embleem van het Ospedale degli Innocenti, Firenze, 1557. Afbeeldingen van deze busselkinderen zijn overvloedig aanwezig in het Ospedale degli Innocenti. Ze prijken ook op de geglazuurde terracotta medaillons van kunstenaar Andrea della Robbia, die we zien op de voorgevel van het Ospedale. Een van de medaillons uit Firenze met daarop een gebusseld kindje zie je ook op de cover van dit boek.

Vaak kregen de voedsters de schuld voor het hoge sterftecijfer. Hun loon was laag en ongeregeld, armoede het gevolg. Ze voedden soms verschillende kinderen tegelijk. Waren ze zelf ondervoed, dan konden ze via hun moedermelk maar weinig voedingsstoffen doorgeven aan de zuigelingen. Toch was het in hun eigen belang om goed te zorgen voor de hun toevertrouwde kinderen. Als het kind stierf, raakten ze immers een hoognodige bron van inkomsten kwijt.

Er heersten voortdurend besmettelijke ziekten en die waren voorname dodelijke boosdoeners. De besmetting kwam mee met de vondeling het hospitaal binnen, waar ze een ware slachting aanrichtte in de zalen met veel te veel kinderen, die niet zelden met twee of drie in één wieg sliepen. Vervolgens ging de ziekte mee met de vondeling om zich te nestelen in de huizen van de minnen.

De samenleving deed een nobele poging om de mogelijke tragische gevolgen van anonieme verlating tot een minimum te beperken. Maar tegelijk heeft ze een systeem in het leven geroepen dat garant stond voor de dood van het merendeel van de vondelingen. Via de vondelinghuizen vergrootte de kwetsbaarheid voor ziekten alleen maar.

Het waren hachelijke tijden in de veertiende en vijftiende eeuw. Regeringen vielen, het morele gezag van de kerk faalde, de grootste pestepidemie in de Europese geschiedenis halveerde een bevolking die al zwaar te lijden had van hongersnoden en economische ontwrichting.³⁸

En toch ontstond naast alle rampspoed net in Italië de renaissance in zijn meest uitgesproken vorm. Dit was de ene kant van de medaille. Aan de andere kant was de destructieve kracht van die periode hier het best voelbaar. In Italië kwam de pest vanuit Azië per schip aan land. Daar was het politieke oproer tijdens de late middeleeuwen het hevigst. De economische veranderingen veroorzaakten er de grootste ontwrichting en de leiding van de kerk was een onfrisse puinhoop. Sommigen beweren daarom weleens: Italië werd het eerst opnieuw geboren, omdat Italië het eerst was gestorven, zowel fysiek als cultureel.³⁹

In de roerige, decadente en creatieve Italiaanse stadstaten vond de belangrijkste vroegmoderne ontwikkeling in de omgang met verlaten kinderen plaats. Van daaruit verspreidde die ontwikkeling zich, net als een renaissance in kunst en literatuur, over de rest van Europa.

Wat begon er niet in Italië? Gewoonten omtrent de omgang met verlating vinden we via een tweeling en een wolvin terug in Rome. Romeinse modellen, beelden, verhalen, zelfs woorden in verband met verlating beïnvloedden gedurende de middeleeuwen het hele Middellandse Zeegebied en een groot deel van Europa.

Italië adopteerde het christendom en bevorderde het neerleggen van kinderen bij kerken in plaats van bij openbare gebouwen. Het was voorspelbaar dat het ook Italië zou zijn dat aan het einde van de middeleeuwen een nieuwe manier vond om met verlaten kinderen

om te gaan. De nieuwigheid van de vondelingenhuizen of -hospitelen was een feit. Voor de volgende vijfhonderd jaar was de trend gezet, niet alleen in Italië maar in heel Europa.⁴⁰

2.2 Frankrijk: het Hôpital des Enfants Trouvés [Parijs]

In Parijs werden in de vijftiende en zestiende eeuw vondelingen achtergelaten bij de kathedraal van Notre-Dame, in een speciaal daarvoor geplaatst wiegje. Het kapittel was vervolgens verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen. Pas vanaf 1552 was hun opvang zeker, omdat de feodale heren verplicht werden om bij te dragen in de onderhoudskosten. Het Hôtel-Dieu de la Trinité moest de opvang organiseren en mocht geen enkel kind weigeren. Dat zette de deur open voor een massale toevoer van kinderen uit Parijs en zelfs zeer verre omstreken.⁴¹

Een voorloper was Parijs zeker niet. De stichting van een vondelingenhuis kwam er pas in de zeventiende eeuw.⁴² De meeste liefdadigheidsinstellingen weigerden lange tijd vondelingen op te nemen vanwege hun vaak onwettige afstamming. De enige orde die, vanaf de twaalfde eeuw, 'bastaarden' opnam, was deze van de Heilige Geest. Al in de veertiende eeuw had de congregatie een honderdtal vondelingenhuizen onder haar leiding, zoals in Montpellier, Besançon, Lyon...

De katholieke priester Vincent de Paul [1581-1660] kende de ellendige situatie van de verlaten kinderen en besloot actie te ondernemen. Hij stichtte in 1633 het genootschap van de *Dames de la Charité* en de *Filles de la Charité*.

Omdat de staat – en zeker iemand als Louis XIV – meer in de pap te brokken wilde hebben, kwam er in 1656 een edict, dat de oprichting van het Hôpital Général in Parijs beval. Doel van dit instituut was het opvangen – lees: opsluiten – van bedelaars, hoeren, criminelen, zieken, vondelingen en armen. Het moest gedaan zijn, zo vond de zonnekoning, met de wanorde die deze sujetten veroorzaakten. Armen waren in zijn ogen zedeloos, los van God en niet nuttig voor het land. De vondelingen, meestal kinderen van armen, waren goddeloze kinderen van mannen en vrouwen die ongehuwd samen-

Kathedraal Notre-Dame in Parijs, met links het Hôpital des Enfants Trouvés.

Saint Vincent lag aan de basis van de oprichting van het vondelingenhuis in Parijs. Saint Vincent, bij ons beter bekend als Sint Vincentius à Paulo, richtte in 1638 het vondelingenhuis Maison de la Couche op. Het instituut werd geleid door de Dames en gefinancierd door zestien Parijse *haut-justiciers* [burgers die recht spraken] en door een subsidie van de koning.

Detail uit *Saint Vincent-de-Paul prêchant la charité aux dames de la cour de Louis XIII*, Ch. Meunier, XIX siècle – Kathedraal Lyon. De Dames de la charité waren rijke, gelovige burgerdames. De Filles waren jonger en minder rijk en zetten zich in voor de werkelijke opvang van de vondelingen.

Louis XIV wil in elke stad een Hôpital Général.

woonden en zelfs nalieten hun nakomelingen te laten dopen. Hij, als plaatsvervanger van God op aarde, zou op liefdadige wijze korte metten maken met die dreigende wanorde.

In 1662 kwam er een tweede edict dat de opdracht gaf om in elke Franse stad een Hôpital Général op te richten. Niet alle steden sloegen prompt aan het bouwen en de Hôtels-Dieu of Maisons-Dieu bleven zeker in de provincie actief in de vondelingenopvang.

Het Hôpital des Enfants Trouvés is een van de meest befaamde instituten voor vondelingen in het Europa van de tweede helft van de zeventiende en de achttiende eeuw. Het ontstaan en de evolutie ervan is de beste illustratie van de tekenen des tijds. Het zal later ook model staan voor alle vondelingenhuizen in het Franse rijk, en ook in onze contreien. Wanneer het regent in Parijs...

Het Hôpital voerde een open toegangspolitiek, wat betekende dat het alle kinderen toeliet, zonder onderscheid. Dit was bijvoorbeeld niet zo in het al even befaamde Londense Foundling Hospital, waar de moeders een soort van sollicitatie moesten passeren, alvorens er hun kind te mogen achterlaten.

Het Parijse tehuis ging ook niet op zoek naar de identiteit van de ouders van de achtergelaten kinderen. Ook de onwettige kinderen vonden er een plaats: hun aantal wordt geschat op 70 tot 80 procent van alle kinderen.⁴³

Anders dan wat de naam Hôpital des Enfants Trouvés doet vermoeden, verbleef slechts een minderheid van alle kinderen in het tehuis zelf.⁴⁴ Zuigelingen en jonge kinderen, die de meerderheid van de vondelingen uitmaakten, verbleven bij voedsters en pleeggezinnen op het platteland.

De verlaten kinderen van Parijs en verre omstreken kwamen terecht in het Maison de la Couche, in het stadscentrum. La Couche fungeerde eveneens als redistributiecentrum van het Hôpital. In La Couche verbleef een aantal voedsters, die de kinderen zoogden in afwachting van een plaats bij een pleeggezin buiten Parijs.

Zoals in vele vondelingenhuizen lag het sterftcijfer er erg hoog. De eerste dagen verbleven de kinderen door plaatsgebrek in grote zalen, waar zij, ziek en gezond samen, in één bedje sliepen. Zo konden ziektes zich snel verspreiden, zeker omdat de gezondheid van heel wat van de binnengebrachte kinderen al erg slecht was.

Tussen 1780 en 1789 stierven in Frankrijk 278 kinderen op 1000. Bij de vondelingen lag het sterftcijfer altijd boven de 500 op 1000.⁴⁵

In 1800 stierf 86 procent van de in Parijs binnengebrachte vondelingen voor ze één jaar oud waren.⁴⁶ Dit was ongetwijfeld het gevolg van de reis naar de hoofdstad, het tekort aan voedsters in La Couche, een nieuwe reis naar het pleeggezin op het platteland – dat alles in combinatie met het vaak zwakke gestel van het kind. Door geldgebrek waren de levensomstandigheden in het tehuis beneden alles, maar ook wie uitbesteed werd, maakte niet veel meer kans op overleven.⁴⁷

Slechts weinig tijdgenoten waren zich bewust van deze ‘moord op de onschuldige kinderen’. Het instituut genoot zelfs een uitstekende reputatie. De idee leefde dat kinderen die er terechtkwamen een mooie toekomst tegemoet gingen. Niets was minder waar...

Vondelingen op transport

Het importeren van kinderen van buiten Parijs gebeurde tot 1779 op grote schaal. Uit onderzoek blijkt dat gemiddeld 35 procent^{48,49} van alle vondelingen, opgenomen tussen 1772 en 1778, geboren waren buiten Parijs. Kinderen werden naar Parijs gebracht vanuit ver van de hoofdstad afgelegen steden zoals Lyon en Périgueux in de Dordogne. Opmerkelijk is dat er zelfs kinderen uit Den Haag, Luik en Brussel naar Parijs gebracht werden.⁵⁰

Hun moeders kozen ervoor om in alle anonimiteit in de grootstad te bevallen en het ongewenste kind daar achter te laten bij het vondelingenhuis. Niemand in hun dorp hoefde iets weten. De stad zou daarom alleen al een aanzuigeffect hebben op moeders die hun borelingen wilden achterlaten.

Maar veel meer nog brachten de zogenaamde *meneurs* of *voituriers* [gespecialiseerde transporteurs] vondelingen vanuit de ene stad naar de andere en vooral van provinciesteden, zoals onder meer Troyes, naar de hoofdstad.

Af en toe vinden we vermeldingen voor Versailles, Rouen, Reims en Luik die verwijzen naar het bestaan van uitgebreide netwerken waarin vroedvrouwen, logiesverstrekkers en voituriers samenwerkten, om onderdak en transport te regelen voor zwangere vrouwen of vervoer van hun ongewenste kinderen naar Parijs. Vaak gebeurde dit zelfs met de officiële steun of stilzwijgende toestemming van plaatselijke autoriteiten, ook al zijn er opvangmogelijkheden in hun eigen stad en bij pleeggezinnen in de ruime omgeving.⁵¹

Soms waren het – zoals in Troyes – de hospices zelf die meneurs inschakelden. Ze betaalden deze liever dan te investeren in de

In volkse prenten en verhalen vinden we beschrijvingen van de zogenaamde meneurs, voituriers, of ‘engelenmakers’ die de kinderen vervoerden. Voorop in deze beeldvorming staat hun armoede, de vreselijke omstandigheden onderweg en de rampzalige dodentol die ze meedroegen. Mits correctie van een groot aantal tijdens het transport overleden kinderen, werden tijdens de jaren 1770 ieder jaar zo maar even 8000 kinderen naar Parijs gebracht.

opvang van de kinderen gevonden in hun eigen stad. Lag een provinciestad op de route van een voiturier dan was dat meegenomen.⁵²

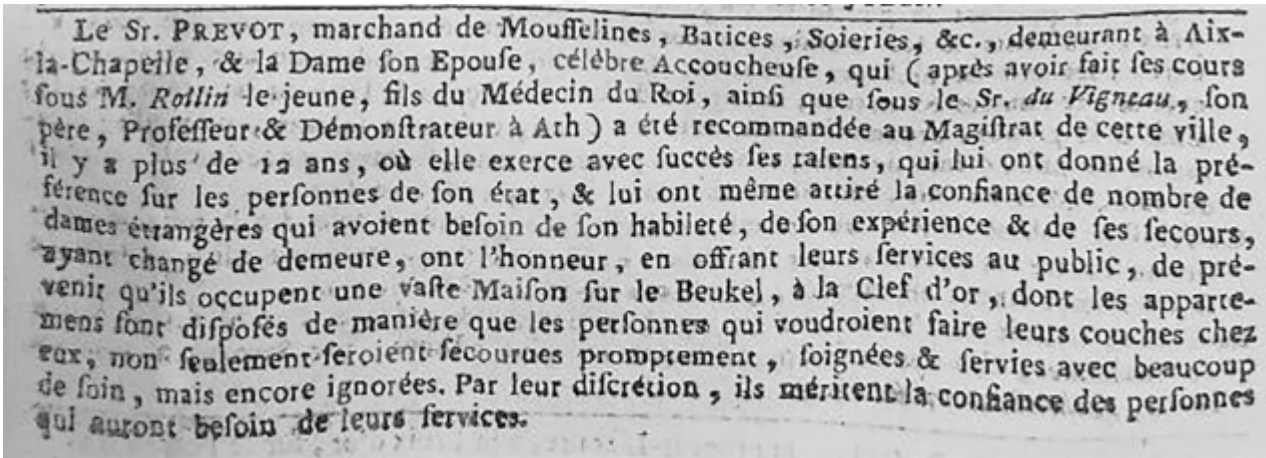
Ook vondelingen uit Brussel en Luik werden naar de Franse hoofdstad gebracht.

Luik-Parijs enkele reis

Luik beschikte tijdens het ancien régime niet over een vondelingenhuis. Toch werden er veel kinderen te vondeling gelegd. Deze ongewenste kinderen werden naar vondelinghuizen in Laon, Soissons, Reims of Parijs gebracht.

Vroedvrouwen schrokken er eind achttiende eeuw niet voor terug om van dit transport naar verre vondelinghuizen een handeltje te maken. Om hun nevenactiviteiten kenbaar te maken plaatsen ze zelfs advertenties in de kranten. Dergelijke aankondigingen zijn bijvoorbeeld te vinden in de *Gazette de Liège* van 15 februari 1773, 24 april 1782, 21 maart en 21 juli 1788, 30 november en 12 december 1796 en van 14 januari 1798.⁵³

Het waren niet de vroedvrouwen zelf die de verplaatsingen maakten. Zij bemiddelden tussen de jonge moeders met hun ongewenste borelingen enerzijds en de voituriers anderzijds en streken een commissie op.

Le Sr. PREVOT, marchand de Mouffelines, Batices, Soieries, &c., demeurant à Aix-la-Chapelle, & la Dame son Epouse, célèbre Accoucheuse, qui (après avoir fait ses cours sous M. Rollin le jeune, fils du Médecin du Roi, ainsi que sous le Sr. du Vigneau, son père, Professeur & Démonstrateur à Ath) a été recommandée au Magistrat de cette ville, il y a plus de 12 ans, où elle exerce avec succès ses talens, qui lui ont donné la préférence sur les personnes de son état, & lui ont même attiré la confiance de nombre de dames étrangères qui avoient besoin de son habileté, de son expérience & de ses secours, ayant changé de demeure, ont l'honneur, en offrant leurs services au public, de prévenir qu'ils occupent une vaste Maison sur le Beukel, à la Clef d'or, dont les appartemens sont disposés de manière que les personnes qui voudroient faire leurs couches chez eux, non seulement seroient secourues promptement, soignées & servies avec beaucoup de soin, mais encore ignorées. Par leur discrétion, ils méritent la confiance des personnes qui auront besoin de leurs services.

Advertentie uit de *Gazette de Liège*, 21 maart 1788. Een zekere Madame Prévot, célèbre accoucheuse uit Luik, biedt haar diensten aan om vondelingen weg te werken 'Par leur discrétion, ils méritent la confiance des personnes qui auront besoin de leurs services'.

Kleine kanttekening... Een wet uit 1796 verbood dergelijk transport. Gevonden kinderen dienden naar het dichtstbijzijnde hospice gebracht te worden.

Onderzoekers becijferden dat alleen al in het jaar 1778 ongeveer zestig kinderen vanuit het bisdom Luik naar de Franse hoofdstad werden gestuurd. Dertien daarvan kwamen uit de stad Luik, de andere uit de omgeving.⁵⁴

De vroedvrouwen laptten het verbod aan hun laars en gingen met hun vondelingentransporten door tot minstens de jaren 1820. Het ging in die tijd niet meer richting Frankrijk, maar naar het vondelingenhuis van Maastricht.

De Brusselse connectie

Het loont de moeite om even stil te staan bij het transport van vondelingen uit Brussel naar Parijs. Ook al begonnen allerlei ondersteunende opvangmogelijkheden voor vondelingen op te komen, Brusselse autoriteiten gaven niet toe aan deze druk. Ze wensten een beter leven voor de vondelingen, maar wilden zelf geen kosten dragen om in Brussel goede opvang te voorzien. Ze ondersteunden zelfs het dubieuze transport van de eigen vondelingen naar Parijs. De Brusselse magistraten gaven zelfs toe dat er een breed netwerk bestond van artsen, kraamvrouwen en voituriers.⁵⁵

Gezien de afstand liepen kinderen die uit Brussel of Luik naar de Franse hoofdstad gebracht werden, een groot risico onderweg te sterven. Maar het is ook de manier waarop de kinderen vervoerd werden, die maakte dat ze al dan niet in leven bleven. De transportmogelijkheden waren primitief, er was koude of hitte, de voeding liet te wensen over en de hygiëne was onbestaande.

Uit de weinige getuigenissen van dergelijke voituriers weten we hoe ze op hun rug in een gewatteerde doos of mand tot drie kinderen vervoerden. De kinderen werden rechtop geplaatst. Hij of zij stopte enkel om de kinderen even wat melk te laten drinken, of zelfs wijn om ze rustig te houden...⁵⁶

Wanneer de meneur zijn mand opende, vond hij er niet zelden eentje levenloos. Hij zette dan, na een snelle begrafenis onderweg, zijn reis noodgedwongen met de twee overblijvende vondelingen verder, zich haastend om de kinderen af te leveren in Parijs. Dan keerde hij op zijn stappen terug om weer andere kinderen op te halen, in de doos te steken en een nieuwe tocht aan te vatten. Dit was nu eenmaal wat hij deed voor de kost.

Het mag duidelijk zijn dat er bij deze manier van doen doden vielen. Een aantal van de meneurs bleef onverschillig omtrent het lot van hun vracht. Zij werden voor het vertrek betaald. Of de kinderen overleefden was bijzaak. Het was zelfs goed meegenomen en zelfs lucratief, als onderweg – en het liefst snel – een kind stierf. Dit betekende dat de transporteur bij een volgende hospice kon stoppen, zijn gage opstrijken, een ‘vers’ kind in de mand stoppen en de weg verderzetten.

Controle over deze praktijken was onbestaande. Sommige auteurs menen dat negen kinderen op tien dit hachelijke transport niet overleefden. Deden ze dat wel, dan stierven ze alsnog binnen de drie maanden na aankomst in Parijs.

Controle en bestraffing zouden maken dat tegen 1780 de transporten terugliepen, maar bleven niettemin bestaan.⁵⁷ Zelfs in 1899 is het gebruik nog niet helemaal uit de wereld, zo blijkt in ‘Fecondité’ uit *Les Quatre Evangiles* van Emile Zola. De auteur beschrijft hoe Sophie Couteau en vijf *meneuses* onder andere baby Alexandre-Honoré, het zoontje van Norine, mee op transport nemen.⁵⁸

De beslissing om kinderen naar Parijs te vervoeren, kan dan misschien vanuit financieel oogpunt te verdedigen zijn, maar moreel was het een verwerpelijke praktijk. De zwakste kinderen haalden het Parijse vondelingenhuis nooit. In 1779 kwam er een verbod op deze dodelijke transporten.⁵⁹ Nog in dat jaar voorzag een Koninklijk Besluit in een uitbreiding van het aantal vondelingenhuisen in Frankrijk.⁶⁰

Voor die tijd – in november 1761 – kwam in Brussel een verontrostende praktijk aan het licht. Uit onderzoek van de politie bleek namelijk dat er Brusselse vondelingen werden vervoerd naar het vondelingenhuis in Parijs. Het Brusselse echtpaar Elisabeth Quoquidez en Jean-Baptiste Bassanet organiseerden dit transport. In een periode van twee à vier jaar stuurde het echtpaar tussen de 25 en 29 kinderen naar Parijs. Deze kinderen werden door de ouders zelf naar het echtpaar gebracht, nadat ze via advertenties in de krant of via dokters en vroedvrouwen over het echtpaar hadden gehoord.

Waarom stuurden ouders uit Brussel hun kinderen zo ver weg? Wanneer ouders hun kind naar de Brusselse vondelingenmeesters brachten, hadden ze nog een kans om het kind terug te zien. Het was gebruikelijk om bij de vondeling een herkenningsteken of de helft van een gescheurd briefje achter te laten, waarmee ze het later konden terugvragen. Stuurden ze hun kind naar Parijs, dan was het echter geheel uit het beeld verdwenen.